

امام علی (ع) و ایران^(۴)

• خسرو علیزاده

این تحقیق وجود داشته اشاره می‌کند و توضیح مختصری نیز درباره موضوع کتاب ارائه می‌دهد.

در بخش اول تحت عنوان «ایرانیان و خلافت علی (ع)» نویسنده به موضوعات زیر پرداخته است: علی (ع) پیش از خلافت، پذیرش خلافت و بیعت با علی (ع)، تقسیم بندی حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان در قبال اعراب، عمر بن خطاب و ایرانیان، ایران و ایرانیان از منظر علی (ع)، علی و نفی نژادپرستی، موالی و خلافت علی (ع)، ازدواج حسین (ع) با شاهزاده ایرانی یک پندار تاریخی، علی در صحنه حماسیات ایرانی، تحولات اجتماعی خلافت علی و نقش ایرانیان.

۱) علی (ع) پیش از خلافت: نویسنده در این فصل، ابتدای مطالبی را از نویسندگان اهل سنت درباره سرگذشت زندگانی حضرت علی

(ع) نقل می‌کند و در ادامه به احوال و شخصیت آن حضرت در دوران حیات پیامبر اشاره دارد، سپس به فعالیت‌های سیاسی و فکری حضرت علی (ع) در دوران خلافت ابوبکر، عمر و عثمان می‌پردازد.

۲) پذیرش خلافت و بیعت با علی (ع): هرج و مرج اواخر خلافت عثمان نه تنها موجب نارضایتی مردم از عملکرد وی شد، بلکه باعث گردید که اعضای شورا (شورایی که عمر برای انتخاب خلیفه تعیین کرده بود) از انتخاب عثمان به عنوان خلیفه پشیمان شوند و همین هرج و مرج و نارضایتی‌ها باعث قتل خلیفه شد. در این زمان جامعه به خاطر نیاز به خلیفه‌ای صاحب تدبیر و با کفایت به انتخاب علی (ع) برای خلافت روی آورد. ولی حضرت علی (ع) خلافت را نمی‌پذیرفت، زیرا او می‌دانست جامعه آمادگی لازم را برای همراهی و مساعدت با او و اندیشه‌هایش ندارد. به هرحال علی (ع) برای پذیرش خلافت چند شرط گذاشت و مردم نیز تمام شرایط را پذیرفتند. امام علی (ع) پس از رسیدن به خلافت درصدد برآمد تا ثروت‌های نامشروع و عطایای بی‌حسابی را که ثروتمندان در زمان عثمان به دست آورده بودند، بازگرداند و این امر باعث شد تا بسیاری که در ردیف نخستین بیعت کنندگان با او بودند در صف مخالفان او قرار گیرند.

۳) تقسیم‌بندی حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان در قبال اعراب در این فصل نویسنده به برخورد اعراب با ایرانیان در زمان‌های مختلف اشاره می‌کند. به عقیده او عرب در برخورد با قوم ایرانی در سه چهره ظاهر می‌شود:

۱. عرب بدوی پیش از ظهور اسلام. که ارتباط چندانی با ایران نداشت.

۲. اعراب روزگار پیامبر (ص) و خلفای راشدین: «طه حسین از این

■ امام علی (ع) و ایران
■ تألیف: دکتر جواد هروی
■ ناشر: پژوهش توس، ۱۳۸۲، ۳۱۷ ص،
۱۹۵۰ تومان

شخصیت و سیاست امیرالمؤمنین علی (ع) به قدری عظیم و گسترده است که به مثابه دریایی بی‌کران می‌ماند و تحقیق در آن باعث یافته‌های جدید می‌شود.

کتاب امام علی (ع) و ایران از تألیفات دکتر جواد هروی است. تحقیق حاضر همانطور که از نام آن پیداست درباره ارتباط علی (ع) با ایران و ایرانیان است، موضوع مهمی که شایسته تأمل بیشتر از سوی محققین است. در تألیف کتاب امام علی (ع) و ایران مؤلف تلاش کرده تا گوشه‌ای تاریک از حیات سیاسی و فکری امام علی (ع) را در ارتباط با

ایرانیان و ولایات ایرانی در عهد خلافت آن بزرگوار (۴۰ - ۳۵ هجری) با تکیه بر منابع معتبر تاریخی مورد بررسی و مطالعه قرار دهد.

کتاب امام علی (ع) و ایران شامل یک پیشگفتار، یک مقدمه و دو بخش (هر بخش شامل چند فصل) است. کتاب با فهرست منابع و مآخذ و فهرست اعلام به پایان می‌رسد.

در پیشگفتار کتاب، مؤلف به بررسی منابع و مآخذ پرداخته و در این باره چنین عنوان می‌کند: «ناآشنایی با تحولات عصر خلافت آن حضرت و به ویژه نسبت به ایران تحت فرمانروایی ایشان، به حدی است که امروزه نیز با وجود این که هزاران کتاب و مقاله پیرامون او نگاشته شده است، لیکن تعداد مقالاتی که درباره ایران عهد خلافت علی (ع) وجود دارد، به تعداد انگشتان دست هم نیست. کافی است بدانیم هنوز زیباترین و مشهورترین کتاب درباره علی (ع)، نوشته جرج جرداق مسیحی به نام علی صدای عدالت انسانی در پنج جلد، و مفصل‌ترین کتاب پیرامون زندگی او کتاب امام علی بن ابی طالب نوشته عبدالفتاح عبدالمقصود اهل سنت در هشت جلد. و کافی است که بدانیم که هنوز معروفترین و مفصل‌ترین شرح بر نهج البلاغه او، شرح ابن ابی الحدید سنی معتزلی است. اگر به کتابشناسی‌های تازه منتشره مراجعه کنیم، خواهیم دید که با وجود بیش از هشتصد عنوان کتاب و ده‌ها موضوع، حتی یک تحقیق علمی در این باره صورت نگرفته است. یا اگر گاه بیش از چهارصد مجله مربوط به تاریخ اسلام و افزون بر دویست روزنامه را از نظر بگذرانیم، شاید تنها سیزده عنوان مقاله بتوان درباره امام علی (ع) و ایران در آن مشاهده کرد... نکته دیگر درباره کتاب‌هایی که پیرامون آن حضرت نوشته شده آن است که بیطرفانه نیست.»

بعد از پیشگفتار، مؤلف در مقدمه کتاب به دشواری‌هایی که در انجام

در تألیف کتاب «امام علی (ع) و ایران»، مؤلف تلاش کرده تا گوشه‌ای تاریک از حیات سیاسی و فکری امام علی (ع) را در ارتباط با ایرانیان و ولایات ایرانی در عهد خلافت آن بزرگوار (۴۰ - ۳۵ هجری) باتکیه بر منابع معتبر تاریخی مورد بررسی و مطالعه قرار دهد

جایی که نمی‌توان به صراحت در پذیرش آن دلایل محکمی اقامه کرد. بدین ترتیب این استدلال که رمز گسترش تشیع در بین ایرانیان، چنین واقعه‌ای خیالی است، و این که همه مهمات و قراین اصلی را رها کنیم و تنها همین مورد را به عنوان اساسی‌ترین علت چنین گرایشی بدانیم، کودکانه و از سرخامی خواهد بود.

۹) علی در صحنه حماسیات ایرانی:

نویسنده در این فصل ابتدا اشعاری از حماسه‌سرایان ایرانی را که در مدح آن حضرت سروده شده ذکر می‌کند، و سپس به بررسی جایگاه علی (ع) در میان داستان‌های شاهنامه و داستان‌های حماسی رایج در میان عامه مردم می‌پردازد.

۱۰) تحولات اجتماعی خلافت علی (ع) و نقش ایرانیان

در این فصل نویسنده ابتدا اوضاع اجتماعی زمان پیامبر (ص) را بازگو می‌کند، سپس ضمن مقایسه اوضاع اجتماعی دوره پیامبر (ص) و حضرت علی (ع)، به بررسی تحولاتی که در دوره علی (ع) اتفاق افتاد می‌پردازد. در ادامه نیز به نقش ایرانیان در تحولات این دوره اشاره دارد.

در بخش دوم، تحت عنوان «ولایات ایران در عهد خلافت علی (ع)»، نخست به بیان ویژگی‌های والیان از منظر آن حضرت و انتصاب آن‌ها به ولایات اشاره شده و سپس به تقسیم بندی ولایات پرداخته شده است. نویسنده برای بررسی هر یک از ولایات آنها را به طور جداگانه مورد توجه قرار داده، به طوری که در این بررسی ابتدا به موقعیت ولایات و سپس به نام کارگزاران آن و در نهایت به وقایع ورودی‌های هر یک از این ولایات پرداخته شده است.

این بخش از کتاب حاوی سه فصل و هر فصل دارای چند قسمت است:

۱) **علی و کارگزاران ولایات:** در این فصل به دو موضوع پرداخته می‌شود: ۱. برخی صفات ولایتداران در سخن علی (ع) ۲. انتصاب استانداران و کارگزاران

۲) **عراق و ولایات غربی ایران،** این فصل نیز شامل هفت قسمت است: ۱. کوفه ۲. مداین ۳. ولایت مرکزی ایران (الف - اصفهان ب - همدان ج - ری، قزوین (دیلیم و طبرستان) ۴ - آذربایجان ۵ - انبار (و ایرانیان با تصور امپراتور گونه از علی (ع)) ۶ - هیئت و زمامداری کمیل ۷ - ولایت جزیره و حکومت مالک اشتر

۳) **آخرین فصل کتاب با عنوان «ولایات جنوب و شرق ایران»** به پنج قسمت تقسیم می‌شود که عبارتند از:

۱) بصره ۲) فارس و کرمان ۳) بحرین ۴) سیستان ۵) خراسان. و در پایان فهرست منابع و فهرست اعلام آورده شده است.

در ضمن نویسنده در پیشگفتار کتاب پیشاپیش بر وجود نقایص در تحقیق حاضر معترف بوده و جهت هرچه بهتر نمودن آن از خوانندگان محترم و صبور تمنای راهنمایی نموده است.

مقطع به عصر درخشان رسول اکرم (ص) تا حکومت معاویه یاد کرده است» ایران در این مقطع فتح شد، و عده زیادی از ایرانیان به اسلام گرویدند.

۳) عرب پس از خلفای راشدین، مقارن با پیدایش خلافت اموی و پس از آن، در واقع در این زمان است که به دلیل رفتار سوءبنی امیه، ایرانیان نسبت به اعراب بدبین شدند.

۴) عمر بن خطاب و ایرانیان

در رابطه با ارتباط عمر بن خطاب و ایرانیان باید گفت که، هر چند فتح ایران در زمان او انجام گرفت، ولی درباره برخورد عمر با ایرانیان روایات متفاوت و متناقضی از سوی منابع معتبر تاریخی ذکر شده است. نویسنده کتاب نیز با آوردن بعضی از این روایات در این فصل قصد روشن ساختن این موضوع را دارد.

۵) ایران و ایرانیان از منظر علی (ع):

در این فصل، دلایل توجه علی (ع) به ایرانیان، چه در زمان خلافت عمر و عثمان و چه در زمان خودش مورد بررسی قرار می‌گیرد. نویسنده خاطر نشان می‌سازد که: «یکی از مهمترین دلایل توجه علی (ع) به ایرانیان، ظرفیت‌های بالای فکری و فرهنگی ایرانیان می‌توانسته باشد نه ترحم و دلسوزی به حال دلریش آنان. در واقع اگر عاملی می‌توانسته است نظر ایشان را نسبت به ایرانیان تقویت کند همین پایگاه شامخ تمدن و فرهنگ ایرانی بوده و بس.»

۶) علی (ع) و نفی نژاد پرستی

در این فصل سعی نویسنده بر آن است تا با آوردن روایات و حکایات مختلف، دیدگاه غیرمعتصبانانه و ضدنژادپرستانه علی (ع) را مورد بررسی قرار دهد. او در ضمن این حکایات و روایات، به کتاب **نهج البلاغه علی (ع)** اشاره دارد و می‌نویسد: «بسیاری از کسانی که به مطالعه عمیق و مکرر **نهج البلاغه** پرداخته‌اند، احتمالاً بدین نکته ارزشمند نیز پی برده‌اند که مخاطب علی (ع) در نهج البلاغه تمام مردمند. اصلاً از مخاطبی تحت عنوان عرب، قریش، نژاد سفید و... خبری نیست، هر جایی که اشارتی بر قومی یا گروهی و دسته‌ای کرده، صرفاً قصد نکوهش آنان را داشته است و بس.»

۷) موالی ایرانی و خلافت علی (ع)

اصطلاح «موالی» در ابتدا به بنده‌های آزاد شده اطلاق می‌شد، ولی با گسترش فتوحات مسلمین، اعراب به اقوام غیر عرب موالی می‌گفتند، در واقع موالی کارهای پست را انجام می‌دادند. نویسنده نیز در این فصل ابتدا به چگونگی به وجود آمدن موالی اشاره می‌کند، سپس به وضعیت موالی در روزگار خلافت علی (ع) می‌پردازد.

۸) ازدواج حسین (ع) با شاهزاده ایرانی، یک پندار تاریخی:

در این فصل نویسنده روایات منابع مختلف، چه موافق و چه مخالف با ازدواج امام حسین (ع) و شاهزاده ایرانی را بیان کرده و سپس به بررسی این موضوع پرداخته است. نویسنده در آخر فصل نیز چنین عنوان می‌کند نقد و تحلیل این واقعه از جنبه‌های مختلف قابل تأمل و تردید است، تا